

Fejérdy Tamás

A Világörökség mint kulturális örökségi laboratórium*

Egy jó ideje már nem nevezhető újdonságnak, mégis: érdemesnek és indokoltan látszik foglalkozni azzal, hogy az UNESCO 1972. évi, úgynevezett Világörökség Egyezménye¹ alapján kibontakozó folyamatok, megszerzett tapasztalatok és leszűrt tanulságok messze nem csupán a világörökségi helyszíneket érintik. Ez elsősorban azért lehet így, mert a világörökségi értékek megőrzésének nemzetközi együttműködésben elvárt és garantált kötelezettsége a többi örökségi értékhez képest élesebben jeleníti meg a kihívásokat, és inspirálja a lehetséges megoldások megkeresését. A Világörökség Egyezmény, miközben az emberiség közös kulturális (és természeti²) örökségének a „krémjével”, azaz a Világörökség Bizottság által elismerten Kiemelkedő Egyetemes Értékkel rendelkező javakkal foglalkozik, ugyanakkor – mint ahogyan azt az elmúlt évtizedek tapasztalata megmutatta – egyfajta örökségi laboratórium szerepben is rendkívül fontos küldetést teljesít.³

Világörökségi témakörben ma Magyarországon az egyik legfajsúlyosabb elvárás a kiemelkedő egyetemes érték megőrzésének a folyamatos kezeléssel való biztosítása, amiatt is, hogy a magyarországi világörökségi helyszínekre nemrég elkészült / most készülõ kezelési tervekkel (KET) kapcsolatos elvárások, tapasztalatok, lehetőségek és nehézségek áttekintése segít-e megválaszolni az összes többi hazai műemlék, örökségi érték megőrzésének, bemutatásának, fenntartható használatának égető kérdéseit. Bár az említett (hazai) világörökségi kezelési tervek készítési folyamata még nem zárult le, és ezért az eddigi tapasztalatokat bizonyára korai lenne még véglegesnek, lezártnak tekinteni – több elemét azonban máris érdemes kiemelni. Technikai értelemben feltétlenül hangsúlyozni kell a kezeléstervezés-készítés folyamatának participatív jellegét, amelyet jogszabályi előírások is kötelezővé tettek, és amelynek a szükségességét és hasznosságát a még le nem zárt folyamat máris visszaigazolta. Meg kell érteni, és az *érdekeltekkel* és

* A jelen dolgozat a szerzőnek ebben a tárgyban tartott korábbi (nem publikált) előadásainak összefoglaló, átdolgozott és bővített változata; a címben szereplő kulturális örökség a Világörökség Egyezmény szerinti leszűkített, azaz „anyagiasult-helyhez kötött” (*tangible-site based*) értelemben értendő.

1 Az Egyezménynek az 1985. évi 21. törvényerejű rendelettel közzétett magyar szövege elérhető: <https://www.vilagorokseg.hu/az-egyezmeny-1>.

2 Annak ellenére, hogy az 1972-es Egyezmény egyik nagy vívmánya, és az elfogadása óta eltelt hosszabb időszak ellenére is gyakorlatilag fennmaradó egyedisége éppen abban van, hogy együtt kezeli a kulturális és természeti örökséget, a jelen írás a kulturális örökségre fókuszál.

3 ICOMOS 2008; Cameron 2009.

érintettekkel (ők együtt volnának azok a bizonyos *stakeholderek*) a lehető legszélesebb, legteljesebb körben meg kell értetni a kezelési terv lényegét. A KET-nek, mint eddig „nem létező műfajnak”, és a KET-készítésnek, mint „nem létező gyakorlatnak” a nehézségei új, tanulnivaló feladatként jelentkeztek. A területfejlesztés és -rendezés közötti mezőben helyezkedik el a kezelés feladata, amely mindkettő másikkal összefügg, de egyiknek a feladatát sem vonja magához: elsősorban az összehangolásra összpontosít. Az említendő tanulságoknak a körébe tartozik a világörökségi helyszínek vonatkozásában kidolgozható, sőt kidolgozandó támogatási-kedvezményezési: általánosságban a finanszírozási modellel kapcsolatos munkarészek kérdése, remélve, hogy ennek nyomán a többi műemlék, örökségi érték vonatkozásában is lesz előrelépés.

Néhány további olyan elem, amelyek általános érvényessége vitathatatlan, mint például: a megfelelő monitorozást és visszacsatolást feltételező folyamatos gondozás, amelyet hozzáértő és felelős szervezet/személy végez; a megőrzés és a fejlesztés integrált szemléletű összekapcsolása oly módon, hogy az a helyben élők és közösségeik életét, életminőségének emelését is szolgálja, miközben értékeik akár a legszélesebb, világméretű közösség számára is hozzáférhetőek. Kiemelt jelentőségű tanulság a hosszú távú szemlélet elengedhetetlen szükségessége, amelyhez a minőségi részletmegoldásokat a megfelelő szakmai alátámasztás és kontroll biztosítja. Jó, megalapozott stratégia és annak következetes végrehajtása szükséges ahhoz, hogy a kitűzött értékmegőrzési és fejlesztési célok ne kioltás, hanem erősítésnek egymást.

Kételemek és aggodalmak is megfogalmazódtak, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni: például arra vonatkozóan, hogy ne történhessen az meg, hogy a legtöbb, vagy akár minden közösségi (nemzeti) erőforrás és törődés a világörökségi helyszínekre, azok megőrzésére összpontosuljon, és ezért ne jusson már a többi műemlékre, örökségi értékre. Ez pedig teljes mértékben egybecseng a Világörökség Egyezmény 5. §-ában rögzítettekkel. Sokak számára továbbra az is kérdés, hogy a kezelési tervben foglaltaknak valóban sikerül-e érvényt szerezni: ami azt jelzi, hogy alapvetően szükséges a valamennyi szereplő közti kölcsönös bizalom helyreállítása, kiépítése.

Még mindig sok a téves elgondolás, elvárás a világörökségi témakörben, és – hiába tekint vissza hosszabb, másfél évszázados múltra –, hasonló a helyzet a műemlékek, épített örökségi értékek védelmét, megőrzését illetően is. Egészen biztosan nagy szükség van érthető, világos kommunikációra, amely viszont csak akkor lehet igazán eredményes, ha nemcsak egyirányú, közlés jellegű, hanem párbeszéd és interaktivitás jellemzi. Ha ezeken a területeken sikerül előrelépni, akkor talán nem merül majd fel senkiben olyasmi, mint például: „minek a világörökségi cím, hiszen a nélkül is termelhető és eladható a világhírű tokaji bor?”. És talán a műemlékekben, örökségi értékekben rejlő fejlesztési potenciált sem akarják majd jó szándékú, de tájékozatlan fejlesztők az adottságaik által meghatározott terhelhetőségüket meghaladó mértékben kiaknázni – esetleg a védettség

megszüntetésével is, csak hogy egy éppen elérhető finanszírozású fejlesztési projekt Prokrusztész-ágyához igazítsák.

A világörökségi tanulságok ebben, ezekben segíthetnek, segítenek – valahogy így foglalható össze a következőkben részletesebben kifejtett gondolatmenetnek az üzenete. E bevezető gondolatok után a továbbiakban először a kulturális örökséggel kapcsolatos „közeggel”, annak alakulásával-formálódásával látszik indokoltnak foglalkozni, amely közegnek az alakulásában már éppúgy volt/van szerepe a világörökségi megközelítésnek, mint az alakító tényezők feltárásában, megismerésében-megtapasztalásában. Követve azt, az UNESCO fogalomhasználatában egyre általánosabban kimutatható szemléletet, amely szerint nem annyira *problémának*, mint inkább *kihívásnak* kell tekinteni az újabb és újabb válaszokat kívánó jelenségeket, ezzel a megközelítéssel válaszolható fel talán a legjobban ez a bizonyos közeg, kontextus. A felvázolás itt úgy is értendő, hogy az egyes elemekről inkább csak nagy vonalakban esik szó, annyiban, amennyiben az összkép bemutatásához az valóban szükséges.

KIHÍVÁSOK

Az „örökségesedési folyamat” és a fejlődés-fejlesztés viszonya

Ez a kapcsolat önmagában is meglehetősen összetett, és ellentmondásoktól sem mentes, napjainkban is alakuló viszony. Ami a (kulturális) örökségszemlélet megjelenését és kibontakozását általában illeti, ma már egyre bővebb és egyre mélyebb elemzéseket bemutató szakirodalomhoz lehet hozzáférni.⁴ Nincs tehát szükség arra, hogy azt a kezdetektől napjainkig e helyütt is áttekintsük, elég csupán a legjellemzőbb, legfontosabb tényezők kiemelése. Néhány évtizede – nagyjából a II. világháború után – elindult, eleinte a megelőző időszak értékelési megközelítéseitől látszólag alig eltérő,⁵ majd látványosan kibontakozó és felgyorsuló fejlődési folyamatról van szó. Az „örökségesedés” másik jellegzetessége, hogy az „örökség” – eltérően például a műemlékek, műemlékhelyszínek esetétől – analóg fogalom, azaz különböző szinteken értelmezett, bizonyos értelemben tehát szubjektív jellege van.⁶ Nem feltétel, hogy tudományos kritériumok által meghatározott-kiválasztott elemei legyenek (bár ilyenek is lehetnek, vannak),⁷ és emiatt aztán valójában akár határtalannak is tekinthető, hogy mi soro-

⁴ Erdősi–Sonkoly 2004; Sonkoly 2016; Lowenthal 1985, 1998.

⁵ Ennek az egyik leginkább beszédes példája éppen az UNESCO 1972-es egyezménye, amelynek az 1. cikkelyében szereplő „kulturális örökségi érték” definíciói ma már zavaró mértékben azonosak a korábbi, a „műemlékek és műemlékhelyszínek” esetében használt klasszikus definíciókkal

⁶ Román 2004; Fejérdy 2008.

⁷ A világörökségi listán például kizárólag ilyen örökségi javak szerepelhetnek.

lódik be az örökség kategóriába. Az egyik lehetséges (nyilván túlzó, de azért nem elképzelhetetlen) szélső érték: gyakorlatilag minden örökség, ami már létezik, esetleg már a létrehozásának, létrejöttének a pillanatától fogva. Kisebb-nagyobb közösségek, szakmai vagy egyéb alapon szerveződő társaságok ugyanis csaknem bárminek tulajdoníthatnak örökségi értéket – éppen a fogalomnak a már említett analóg-szubjektív karakterénél fogva.

Éppen ezen a ponton ragadható meg, hogy mindez miért is jelent kihívást, és miért is különleges, érzékeny a viszony a fejlődéssel, pontosabban a fejlesztési szándékokkal és projektekkel. Ráadásul, amiről a későbbiekben még lesz szó, meglehetősen ambivalens módon – mind társadalmi, mind gazdasági oldalról nézve, ugyanis a „minden örökség” megőrzése valóban gátolhat fejlesztési szándékot, ugyanakkor az a veszély is fennáll, hogy az örökségi érték csupán fejlesztési ürüggyé válik, és mintegy elhasználdik a folyamatban, illetve „az örökségi vonzerő” kihasználására valójában művi örökséget hoznak létre a valóban meglévő-megőrzendő helyett. Ennek az érdekütközésnek kifejeződésekként fel is merül a kérdés – természetesen nem az örökség megőrzői, hanem a potenciális fejlesztők oldaláról:

A meglévő értékek megőrzése vagy inkább az örökség újratermelése?

Ennek a kérdésnek csupán a felvetése is botrányosnak tekinthető, ha az európai műemlékvédelem, pontosabban műemlék-helyreállítás (konzerválás, restaurálás, funkcióba állítás) hagyományos elveire és 20. századi gyakorlatára gondolunk.⁸ Az egyre általánosabb „örökségi” megközelítésben viszont, amely (sajnálatos módon, például a magyar szóhasználatban is) sok esetben mintegy a „műemlék” fogalom szinonimájává (is) vált, kétségtelenül megjelent, és folyamatosan jelen van egy megengedőbb szemlélet. Míg a műemlékek hitelessége és megőrzése esetében a saját fizikai szubsztanciával való azonosság „sine qua non” követelmény, az örökségi szemlélet ehelyett a pontos, egybevágó azonosság helyett hajlik arra, hogy megelégedjen az örökségi elemnek az „ugyanolyan” formában történő megújításával vagy éppen reprodukálásával. Ez a „nyitás” gyakorlati megközelítésben a fejlesztők számára kínálja a szigorú szabályok szerinti műemlék-restaurálással szemben vonzó alternatívát. Gazdasági számításokkal szokás alátámasztani, hogy a legtöbb esetben mennyivel egyszerűbb és kifizetődőbb rekonstruálni, illetve újra előállítani, mint a meglévőt – bonyolult és ezért (is) drága restaurátori

⁸ Gyakorta emlegetett, bár a pontos szövegét tekintve valószínűsíthetően csak néhány szakember által ismert hivatkozási alap az 1964-es Velencei Charta, amely alapján – bár némi rugalmasságot is tartalmazott a preambulum megfogalmazása, amely szerint: „lényeges nemzetközi szinten közösen kialakítani és megfogalmazni azokat az általános alapelveket, amelyeknek a műemlékek konzerválását és restaurálását irányítaniuk kell, egyben minden nemzetre hagyva azt a feladatot, hogy alkalmazásukat saját kultúrájuk hagyományai szerint, annak keretében biztosítsák”, alapján véve mégis európai szemléletű megközelítést jelentett meg, aminek a kritikai értékelését éppen a Világörökség Egyezmény globális érvényesülése hozta el. http://icomos.hu/datas/velencei-karta/velencei_charta_1964.pdf – utolsó letöltés: 2019. május 10.

beavatkozásokkal megőrizni. Az újbóli megépítésnek további fejlesztői előnyei között általában hangsúlyosan jelenik meg az alatta megépíthető (többszintes) mélygarázs lehetősége – amelyhez szükséges gépkocsi be- és lejáró homlokzati kialakítása viszont alig oldható meg úgy, hogy a visszaépített homlokzat valóban teljesen azonos legyen az eredetivel. Az „ugyanaz” vagy „ugyanolyan” kérdésének a hitelességgel összefüggő megítélésében ráadásul látszólag a „másolatkészítő” koncepciót támasztják alá egyes ázsiai példák, így különösen a japán iszei sintó nagyszentélynek napjainkban már eléggé széles körben ismert és idézett példája. Az egymás mellett elhelyezkedő, minden tekintetben azonos szentélyegyüttes egymás mellett két helyszínen váltakozva funkcionál, illetve építési folyamatban lévő, azaz 20 évenként helyet cserélő szentélymegújítás példája azonban nem tekinthető bárhol és bármilyen műemlékre, örökségi elemre adaptálható példának. A *Narai dokumentum* a hitelességről (1994)⁹ elég egyértelműen rögzíti, hogy a hitelesség fogalmának a tartalma kultúrafüggő, ezért a nagy kulturális régiók maguk határozzák meg, hogy azon a körön belül melyek a hitelesség meglétének a kritériumai. Teljesen téves – bár sajnos létező – interpretáció az, amely az egyik kulturális régióban érvényes feltételeket (megoldásokat) egy attól eltérő kulturális régióban is automatikusan elfogadhatónak, alkalmazhatónak gondolja.

Ide kapcsolódna az épített örökségi javak rekonstrukciós kiépítése napjainkban időszerű kérdésének a kifejtése is, ami azonban már önmagában is bonyolult, szerteágazó téma, részletes tárgyalása nem lehetséges, de nem is szükséges e dolgozat keretei között. A jelenségről néhány lényeges megállapítás mégis hasznos lehet az örökségi javakra hatással lévő „környezet” pontosabb leírásához. Az előző, tehát lényegében tisztán gyakorlati-gazdasági megfontolásokon túl további iniciálói, támaszai lehetnek a rekonstruktiivő törekvéseknek. Egyfajta ideologikus megközelítés, amely szerint törekedni szükséges a hibátlan-tökéltesre. Vallási megfontolásból/előírásból (lásd az iszei szentély esetét) vagy esetleg a rossz emlékü múlt okozta örökségi veszteségek utólagos megszüntetését célzó szándékkal. Ez utóbbi gondolat vezethet például – világörökségi helyszínek esetében is van rá példa – romosan fennmaradt emlékek ki- és/vagy megépítéshez is, már-már orwelli megközelítésben, a múlt visszamenőleges (ideologikus) megváltoztatásának a szándékával.¹⁰ Szintén csak említeni érdemes, hogy az új információs technológiák (IT) által létrehozott lehetőségek, mint kísértés, szintén ráerősítenek erre a megközelítésre, azt sugallva, hogy ezen eszközök birtokában ma már képesek vagyunk – korábban elképzelhetetlen mennyiségű információ begyűjtésével és „ihletett” feldolgozásával – az elveszett múlt „újragyártására” is. Az ideologikus megközelítés, pontosabban a csak a saját örökség mindenáron való megjelenítésére irányuló törekvés mögött esetleg ott lehet egyfajta védekezési reflex is, a globalizáció által kínált (például komfortosítás), elvárt (például divat), illetve kényszerítően jelentkező egységesítő hatások (például turizmus

⁹ Fejérdy (szerk.) 2011: 41–42.

¹⁰ Lásd Fejérdy 2014.

kiszolgálása) ellen. Mintha egyfajta sajátos alternáló mozgás volna megfigyelhető: az örökségesedés globális megjelenése és kibontakozása kiváltja a lokális, helyi örökség megbecsülését, amelyet a helyi közösség viszont már nemcsak a saját identitásával kapcsolatban értékel, hanem (előbb-utóbb) igyekszik azt a „globális” piacon is megmutatni, esetleg „értékesíteni” is. A következő lépés pedig már nincs is olyan messze az örökséget átalakító (néha már meg is hamisító), vonzernövelő kezelésnek alávető beavatkozásoktól – az úgynevezett „jó gyakorlatoknak” ismét a globalitás felé mutató figyelembevételével, jó esetben adaptálásával, kevésbé sikerült esetben akár hiteltelen utánzat létrehozásával. E forgatókönyv megvalósulásának az elkerülése további kihívásokat hoz felszínre.

Élő örökség – a bemutatás, ismertetés problémái

Meghatározó jelentőségű, hogy az a bizonyos örökség, amelyről szó van, mennyire „élő”, mennyire szerves része az örökséget sajátjának tekintő (létrehozó, továbbéltető) személy/közösség életének – a jelenben. Örökségi javak esetében csaknem automatikus a gondolat, hogy ha érték, akkor meg kell őriznünk, ugyanakkor az egyáltalán nem mindegy, hogy ez a megőrzés miként valósul meg. Számos példa mutatja, hogy nem egyszerű feladat eltalálni a helyes utat a természetes, élő „megőrzéshez”, és elkerülni az izolált, esetleg már művi/mesterkelt megoldásokat. Elérni azt, hogy úgy tartsuk meg élő mivoltában az örökséget, és tegyük mások számára is megismerhetővé, hozzáférhetővé, átélhetővé, hogy az örökség mégis autentikusan azonos maradjon önmagával.

Kicsit másképpen közelítve, másképpen megfogalmazva a kérdést: hogyan lehetséges úgy megőrizni az örökséget – „nagyon hitelesen” – hogy ugyanakkor ne lehetetlenítsük el a hozzájuk tartozó személyek és/vagy közösség számára az életminőségük javításának-fejlesztésének a lehetőségét? Ez az egyik olyan kihívás, amely az örökségi értékek, azok hitelességének megőrzése kapcsán – például világörökségi listára felvett helyszínek esetében – már emberi jogi kérdéseket is felvet.¹¹ Megakadályozható, megtiltható-e közösségek számára, hogy az amúgy nagyon hitelesen, a természeti környezettel fenntartott bensőséges kapcsolatban megélt, s a neolitikumban általános humán életmódjukon változtassanak, azaz megengedett-e számukra a más emberi közösségek számára természetes életmódokhoz való közelítés, civilizációs (esetleg vallási) váltás? Gyakorlatiasabb, bár emberi jogi szempontból is értékelhető példa a (világ)örökségi értékek hiteles megőrzési állapotának a megváltoztatására a szlovákiai Vlkolinec példája. Ebben a közigazgatásilag Rózsahegy (Ružomberok) városhoz tartozó kis hegyi faluban hagyományosan soha nem voltak kerítések, ma viszont már – éppen a világörökségi elismertsége (1993) okán odalátogatók tolakodó magatartásának kivé-

¹¹ A „Human Right Based Approach” (HRBA) elnevezésű megközelítést az ICOMOS mint az UNESCO tanácsadó testülete a Norvég Nemzeti Bizottság kezdeményezésre vezette be, illetve alkalmazza. Vö. Sinding-Larsen 2014.

désére – tele van a falu az eredeti, hiteles-örökségi megjelenését megváltoztató kerítéssel.

Ezzel a példával lényegében már át is tértünk a kulturális örökségi értékek mások számára való hozzáférhetővé tételére. Megint csak erőteljesen felmerül a hitelesség kérdése – mégpedig mind az az örökségi érték, mind pedig a bemutatás hitelességének a kérdése. Ez a kihívás ugyancsak felerősítve jelentkezik világörökségi helyszínek esetében. Hazai példánál maradván elég Hollókő-Ófalu esetére rámutatni, ahol igazán élesen jelentkeznek a világörökségi listára való felvétele (1987) óta eltelt időszakban bekövetkezett változások. Nem szükséges sarkítani a helyzetleírást ahhoz, hogy belássuk: az „élő példa”,¹² amelyet a felvételkor elfogadott indoklás tartalmaz, ma már alig több, mint időnként „életre hívott” bemutatása annak, ami egykor a közösség életének organikus része volt.

Hol vannak a határok, hol kell meghúzni azokat az élő örökség és turisztikai attrakció között? Ez a kérdés részben visszamutat az épített örökségi elemek rekonstrukciójának a problémájára is, de természetesen, vagy talán még erőteljesebben vonatkozik a „nem anyagiasult”¹³ örökségi értékekre is. Hogyan ismerethető meg, hogyan nem lesz csupán látványosság az örökség, hogyan interiorizálható az örökség-közösségbe¹⁴ nem tartozók számára az örökség igazi értelme, értéke, hatása? A turizmussal kapcsolatos kihívásoknál elkerülhetetlenül foglalkozni szükséges ezzel a kérdéssel a befogadó oldaláról, itt, a bemutatással kapcsolatban viszont a „donor” oldalról jelentkezik ugyanannak az éremnek a másik oldala. E kihívás lényege: felszínes bemutatás vagy az örökségi értékek átélésének biztosítása, azaz a „közös örökség”¹⁵ eszme megvalósíthatóságának lehetőségei és korlátai. Lehetővé tudjuk-e tenni mások számára, megengedjük-e, hogy részesei legyenek az életünknek azáltal, hogy bevonjuk őket az örökségünk ismeretébe, átélésébe – hogyan és mire kiterjedően?

¹² Idézet az UNESCO Világörökség honlapjáról: „The Old Village of Hollókő is a Palócz settlement located in the County of Nógrád in Northern Hungary, about 100 km north-east of Budapest. The Old Village, which has been deliberately preserved, is a living example of rural life before the agricultural revolution of the 20th century.” <http://whc.unesco.org/en/list/401> – utolsó letöltés: 2019. május 10. A felvételi kritérium ennél valamivel óvatosabban fogalmaz.

¹³ Az *intangible/immaterial* kifejezésnek nem túl szerencsés a magyar változata, a „szellemi örökség”, amely kifejezés ez által mintegy lefoglalódik a folklór és rokonjellegű örökségi elemek számára, kizárva az értelmezésből például számos, ma már örökségnek (is) tekintett művészi alkotást (például irodalom, zene)

¹⁴ Ezt a fontos fogalmat az Európa Tanács által 2005-ben elfogadott, úgynevezett Faro Egyezmény vezette be, emelte át a köztudatba. „Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.tv> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

¹⁵ Az angol „shared heritage” értelemben véve, azaz olyan örökség, amelyen másokkal osztozunk.

A turizmus hatásai: védekezni ellenük, vagy felhasználni azokat a megőrzés érdekében?

A kulturális örökség egésze, illetve egyes elemei, összetevői létrejöttükben egy adott közösség által megfogalmazott igényt elégítettek/elégítenek ki, tehát nem azért alakultak ki, hogy „örökség” legyen belőlük, és még kevésbé azért, hogy mások számára legyen attrakció, látni-megcsodálni való produktum. Ugyanakkor az is ismert tény, hogy – legalábbis a leginkább látványos kulturális örökségi javak, már szintén a „kezdetek” óta – szélesebb körben is ismertekké, híresekké és emiatt látogatók célpontjaivá is válhattak.

Valószínűleg nemcsak érdekes, de nagyon tanulságos elemezni az örökség és turizmus kapcsolatát, egymásra hatását, illetve megvizsgálni a mai értelemben vett turizmus megszületésének és világméretű kibontakozásának a folyamatában az örökségi értékek szerepét, ez azonban nem tárgya a jelen értekezésnek. Az viszont nem igényel részletes alátámasztást, hogy az örökségi értékek, az örökségi helyszínek, mégpedig főleg egyedi mivoltuk miatt, turisztikai vonzerőként jelentkeznek, látogatókat vonzanak. Az örökségesedési folyamatától (és más, például a szabadidő létrejöttét eredményező társadalmi folyamatoktól) nem függetlenül ma már ez a tömegturizmust jelenti az esetek nagy többségében. Az 1972-es Egyezmény megalkotóinak szándékától mi sem állt távolabb, mint egy turisztikai marketinglista létrehozása: az emberiség közös örökségének legkiemelkedőbb elemeit egybegyűjtő világörökségi lista ma jószereivel mégis annak számít, amint az különböző turisztikai szolgáltatók ajánlataiból látszik.

Kihívásként jelentkező logikus következmény, hogy a turisták igényeit kielégítő „turisztikai ipar” betelepül-rátelepül az örökségi kontextusba. Az örökség-fogyasztó turizmusból résztvevőket is jellemzi az a kettősség, amelynek keretében elvárt a különleges élmény – de ugyanakkor az is, hogy ne kelljen elszakadni a már megszokott kényelmi szolgáltatásoktól sem. A turizmus önmagában természetesen se nem rossz, se nem jó: örökségi érték fennmaradását éppúgy szolgálhatja, mint a sérülékeny örökségi érték végső pusztulását akár fizikai, akár tartalmi értelemben – mindkét hatására nézve számtalan meggyőző példa ismert.

A világörökségi tapasztalatok egyértelműen rámutatnak a turizmus előnyeire és árnyoldalára, veszélyeire is. Megfelelően „adagolt”, az adottságokhoz igazított turizmus alkalmazásáról van szó, de talán még ennél is fontosabb, hogy a turizmus odavonzása és kiszolgálása örökségi viszonylatban ne legyen önmagában cél, hanem csupán eszköz, amely az örökségi értékek megőrzését, fenntarthatóságát nem veszélyezteti, hanem ellenkezőleg, elősegíti. Az adott örökségi elem adottságait tekintetbe vevő, fenntartható módon kialakított és működtetett turizmus, amely széles körű együttműködésben valósul meg a helyi közösségekkel, eszköze lehet a helyi identitás megerősítésének, fenntartásának is. Veszélyt jelentő tényező mindazonáltal a rövid távú haszonra való törekvés, vagy azért, mert ilyen esetekben az örökség többnyire csak fejlesztési ürüggyé válik, vagy azért, mert

ezáltal messze túlterhelődik az örökségi értékek – nem csak fizikai értelemben létező – teherbíró képessége.¹⁶

Az örökségi értékek fenntarthatósága – milyen összefüggésben?

Az 1972-es Egyezmény megalkotásának is ez volt az elsődleges célja: a fennmaradásukban veszélyeztetett, az egész emberiség közös örökségének részét jelentő értékek megőrzése – utalhatunk itt a már közhelyként ismert kiindulópontokra, az Asszuáni-gát építése következtében Abu Szimbel víz alá kerülő antik épületei megmentésének, II. Ramszesz sziklatemploma áthelyezésének az 1950–60-as évekig visszanyúló történetére. Akkoriban még a műemlék-fogalom keretében, épületre, régészeti emlékekre vonatkozott elsősorban a ma már örökséginek nevezett, azzá alakult megközelítés. Napjainkra viszont már teljesen egyértelmű, hogy nem csupán fizikai értelemben, hanem az emberi alkotó kreativitás dinamizmusát tekintve értelmezett a kérdés: az örökségi értékek, az örökség megőrizhetősége, fenntarthatósága. Az örökségnek arra a legsajátosabb, legfontosabb, ugyanakkor csak meglehetősen nehezen megragadható dimenziójára utalva, amellyel az adott közösség az utókor által már „örökségként értékelt valamivel” válaszolt a legszélesebb értelemben vett környezeti kihívásokra. Éppen ez az, ami az 1972-es Egyezmény szempontjából elismert tételek (helyszínek) kiválasztásában döntő tényezőnek, a Kiemelkedő Egyetemes Érték meglétének, elismerésének a legmélyebb tartalma, valójában ez az, ami első megközelítésre regionálisnak látszó értékeket is egyetemes jelentőségűvé emel.¹⁷

Ennek a dimenzióknak a jövőbe is mutató, inspirációs jelentősége miatt igazán lényeges, hogy az örökségi értékek (elemek), amennyire csak lehetséges, a „tulajdonos közösség” életének szerves részei maradjanak. Másként fogalmazva: az örökség, nemcsak mint elismerésre méltó, gyönyörködtető, elgondolkodtató stb. kész eredmény bír jelentőséggel, hanem a létrejöttének, (ki)alakulásának teljes folyamatában és kontextusában. Az élő örökség sorsa az örökségesedés, azaz örökségként való elismertsége folytán kerül különleges helyzetbe, mert ez a változás óhatatlanul érinti a folyamatot és a kontextust is. Egyrészt éppen a megőrzés szándéka folytán, amely mintegy pillanatképként merevíti/merevítené ki az örökséggé válás idején fennálló állapotot, másrészt, ami nem kevésbé „manipulatív”: mások számára is fogyaszthatóbbá, horribile dictu, eladhatóvá tenné az örökséget. Elsősorban azokkal a gyakorlatias, de gyakorta el nem hanyagolható kisebb-nagyobb változtatásokkal, amelyekre kizárólag az odalátogató turisták kedvéért, illetve érdekükben van (lehet) szükség.

¹⁶ Fejérdy 2016. Az úgynevezett „carrying capacity” kérdés nem véletlenül a turizmus kapcsán vált ismertté.

¹⁷ Jukka Jokilehtónak a Kiemelkedő Egyetemes Érték tárgyában tartott előadása alapján. Lásd még: Jokilehto 2007.

Integrált szemléletű megközelítés¹⁸ mint a megőrzés és a kreatív megújítás közötti egyensúly megteremtője

Elsősorban (bár nyilván nem kizárólagosan) az épített (anyagiasult) örökségi elemek esetében elkerülhetetlen azok anyagi összetevőinek az időközönkénti megújítása – akár még igazán alapos és folyamatos fenntartásuk, gondozásuk esetén is, például a funkcionális és/vagy komfort igények változásaival összefüggő, úgynevezett „erkölcsi avulás” jelensége miatt.¹⁹ Ami lényegi kérdés: a megőrzésnek és a (fenntartható és fenntartó) fejlesztésnek az összekapcsolása, harmonizálása. Az integrált szemlélet lényege a sarkított megközelítés elkerülése, bármelyik érdeknek a másik (többi) rovására való, mérlegelés nélküli érvényesítése.

Lényeges tehát, hogy a kulturális örökségi értékek ne csupán fejlesztési ürügyként szolgáljanak, hanem (a megőrzésük, bemutatásuk, méltó használatuk) legyenek integráns részei a létrehozott komplex programnak; ugyanakkor az értékmegőrző megfontolások ne zárják ki, a feltétlenül szükséges mértékűnél ne korlátozzák jobban a fenntartást is megalapozó használatot. Az integrált szemléletű beavatkozások egyidejűleg és egyenlőképpen szolgálják az örökségi értékek megőrzését és a fejlődést, a helyi közösségek életminőségének javítását.²⁰

AZ UNESCO VILÁGÖRÖKSÉG EGYEZMÉNYE (1972)

Amint az az eddigiekben látható volt, már a (csak nagy vonalakban) számba vett kihívások felismerésében is igen jelentős szerepet játszott az UNESCO Világörökség Egyezménye (1972). E leginkább ismertté vált UNESCO-egyezmény elfogadásának az 50. évfordulóját ünnepelhetjük nemsokára, 2022-ben. Vissza- és előre tekintve egyaránt jelentősnek értékelhetjük a közvetlen, és ugyanúgy a közvetett hatását is – ez utóbbi körbe beleértve a 2003-ban elfogadott UNESCO-egyezményt is „a szellemi kulturális örökség megőrzéséről”. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az 1972-es Egyezmény alkalmazása során nem pontosan úgy alakultak a folyamatok, mint ahogyan az kidolgozóinak és elfogadóinak szándéka volt.

Nyilván nemcsak mennyiségi kérdésről van szó, az eltérés egyik leginkább látványos indikátorának mégis a világörökségi lista tételszámának az alakulását tekinthetjük. Az Egyezmény megalkotói a koncepció kialakítása idején úgy becsülték, hogy mintegy 100 tétel fog szerepelni a világörökségi listán.²¹ Jelenleg

¹⁸ A fogalom egyik első megjelenésének a helye az 1975-ös Európai Építészeti Örökség Éve, az azt lezáró Amszterdami Nyilatkozat. Fejérdy (szerk.) 2011: 193–199.

¹⁹ Román 2004.

²⁰ Az integrált szemléletű projektek tanulságos példatára európai kitekintésben a „Cultural Heritage Counts for Europe” kutatásprogram (2013–2015), ismertetése azonban nem fér ennek az írásnak a keretébe. <http://www.europanostra.org/our-work/policy/cultural-heritage-counts-europe/> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

²¹ Batische–Bolla 2005.

(2019 év első félévében, a Világörökség Bizottság következő, 2019 június–júliusában esedékes ülészakáig) ez a szám már 1092, azaz több mint tízszerese az egykor elképzelt mennyiségnek!

Az Egyezményhez kiemelkedő jelentőségének mutatója, hogy a csatlakozott Résztes Államok száma – egészen kivételes módon – csaknem 100%-os szintet mutat:²² 193 UNESCO-tagállam csatlakozott hozzá.²³ Ennél is fontosabb azonban a jelen írás címében szereplő funkciója az Egyezménynek, nevezetesen hogy az elmúlt évtizedek során a műemlékek, műemlékhelyszínek, illetve a kulturális örökségi értékek vonatkozásában valóban egyfajta laboratóriumi szerepet töltött be, és tölt be ma is. Ez a szerep hasonlítható az űrtechnológiai (és/vagy a hadászati, hadiipari) fejlesztéseknek az általános technológiai fejlesztésekre vonatkozó húzó hatásához. Az eredmények, tapasztalatok éppúgy „leszivárognak” a világörökségi elismeréstől függetlenül minden örökségi szintre és elemre, mint ahogyan az a technológiai fejlesztések eredményei esetében tapasztalható.

Az Egyezmény végrehajtásában egyidejűleg van jelen az eredeti szöveg változtathatatlansága²⁴ és a végrehajtás evolutív jellege, amit a Működési Irányelvek²⁵ időről időre továbbfejlesztett szövegében lehet a legjobban megfigyelni, dokumentálni. Tömören úgy foglalható össze, hogy a Világörökség Egyezmény képes az örökségi értékek megőrzésének előmozdítására és megerősítésére, de meglehetősen különböző formában és eszközökkel, mint az eredetileg elgondoltak. A nemzetközi szolidaritás, szakmai és pénzügyi támogatás mintegy „automatikusan” működő, működésbe léptethető megoldása ugyanis nem tudott megvalósulni, ha nem is kizárólagosan, de igen nagymértékben az Egyezményhez kapcsolódó pénzügyi háttér elégtelensége miatt. Az ugyanis eleve „alultervezett” volt, de a világörökségi javaknak az előre becsülthez képest jelentősen nagyobb száma miatt még kevésbé lett alkalmas a kitűzött célok elérésére. A hiányt a nemzeti és nemzetközi partnerség új formáinak kialakításával és a helyi, regionális és akár globális szereplők közötti együttműködés kialakításával igyekeznek az Egyezmény végrehajtása során pótolni. Ebben az utóbbiban jelennek meg rendre azok az elemek, amelyeket a következőkben tekintünk át, mint az említett laboratóriumi jelenség eredményeit.

²² Jelenleg 193 tagállama és 11 társult tagja van az UNESCO-nak. Az Amerikai Egyesült Államok és Izrael 2019 január elsejével tiltakozással (a szervezetnek Palesztinával kapcsolatos döntései miatt) megszüntette UNESCO tagságát, ugyanakkor mindkét ország az 1972-es Egyezményhez csatlakozott Résztes Állam maradt.

²³ Közülük 167-ben van listán szereplő örökségi helyszín. A helyszínek közül 845 kulturális örökségi, 209 természeti örökségi és 38 vegyes kategóriában szerepel. 37 tétel országhatáron átívelő helyszín. 54 helyszín szerepel a veszélyeztetett világörökségi helyszínek listáján.

²⁴ Ha változna, akkor mindaddig, amíg mind a 193 résztes állam nem csatlakozna a megváltoztatott szöveghez, egyszerre két szöveg volna hatályos, ezt pedig senki sem szeretné vállalni.

²⁵ Operational Guidelines – legfrissebb, 2017. július 12-i keltezésű kiadása angolul: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

Sajátos, kiegészítő szerepe lehet/van a hatékony megvalósításban a tömör, stratégiai megközelítésű Budapesti Nyilatkozatnak,²⁶ amelyet a Világörökség Bizottsága 2002. június 26-án, a Budapesten tartott 26. ülésén fogadott el. A benne szereplő kulcsfogalmak azonos kezdőbetűjéről 4C-nek²⁷ is nevezett dokumentum ugyan teljes egészében a világörökségi együttműködésre, annak hiteles és hatékony végrehajtására összpontosít, sok tekintetben mégis modellértékűnek tekinthető az örökségi értékek szélesebb körére vonatkozóan is.

A VILÁGÖRÖKSÉG EGYEZMÉNY VÉGREHAJTÁSA SORÁN KIDOLGOZOTT KÖVETELMÉNYEK ÉS „ESZKÖZÖK”

A hitelesség és az integritás követelménye²⁸

A (műemléki) értékek megbízható, önmagukkal azonos mivoltának minősítésére a Velencei Charta nagy határozottsággal alkalmazza a hitelesség fogalmát, meglétének biztosítását egyenesen az elfogadható, szakszerű (konzerválási és restaurálási) beavatkozások követelményként fogalmazza meg. A Chartában azonban hiába keressük ennek a nem is olyan egyértelműen leírható fogalomnak a meghatározását, az ugyanis nem szerepel benne. A dokumentumot megfogalmazó (nagyreszt egyébként európai) szakemberek a fogalmat egyfajta axiómának tekintve úgy gondolták, hogy az mindenki számára ugyanazt jelenti. Leegyszerűsített megközelítésben körülbelül azt, hogy az adott műemléknek (rom stb.) a jelenben meglévő fizikai valósága teljes egészében azonos a történetileg kialakult mivoltával, és lényegében a helyesen megtervezett és kivitelezett beavatkozás után is az marad. A világörökségi tapasztalatok világítottak rá, és a már említett *Narai dokumentum a hitelességről* fogalmazta meg pontosan, hogy a fogalom – a hitelesség, mint fejlődő-kibontakozó, az egyes nagy kulturális régióban sajátosan egyedi értelmezésben alkalmazható koncepció – alatt mit is kell érteni.²⁹

A hitelesség és az integritás vizsgálata, értékelése, feltételeik teljesültségének megállapítása azonban nemcsak a (világörökségi) Kiemelkedő Egyetemes Érték megállapításához előírt követelmény, hanem ezek valójában kiváló tesztlehetőséget is nyújtanak a helyszínen végzett beavatkozások értékeléséhez, minden más örökségi elem esetében is. Annak a mérésére, behatárolására szolgáló eszköz,

²⁶ A Budapesti Nyilatkozat szövege: Fejérdy (szerk.) 2011: 416.

²⁷ A „Four C”, azaz valójában 4+1 C a következők: Credibility of the WH list = a Világörökségi Lista hitelességének előmozdítása; Conservation of WH properties, = a világörökségi javak megőrzésének biztosítása; Capacity-building measures, = a hozzáértő kapacitások, tudás és gyakorlat növelése; Communication about WH; = széles körű kommunikáció alkalmazása, és az öt évvel később (2007 Christchurch) hozzáadott ötödik: Community Involvement = közösségek bevonása.

²⁸ Működési Irányelvek 74–95. cikkely (Operational Guidelines, lásd 26. lábjegyzet).

²⁹ *Narai dokumentum a hitelességről*. Fejérdy (szerk.) 2011: 41–42.

hogy az örökségi elemen, ha valóban szükséges, milyen változtatások végezhetők (esetleg végezendők) el értékvesztés kockázata nélkül. A „behatárolásnak” abban mutatkozik meg az igazi jelentősége, hogy ellen lehessen állni annak a visszatérő kísértésnek, hogy a látványosság fokozásával, esetleg soha nem volt vagy legalábbis egyértelműen nem bizonyítható, azonosítható, látványos elemek létrehozásával „hozzáadott vonzerő” hozható létre. A megőrzés, a fenntarthatóság biztosításának a szándéka is állhat ilyen törekvések mögött, azonban ezek sem igazolhatják azt, ami nem hiteles, azaz, erős kifejezést alkalmazva: hamisítás. Ugyanilyen értelemben „működik” az integritás – vagyis a „teljeskörűség és sértetlenség” kettős követelménye is, azaz hangsúlyozandó, hogy egy örökségi elem esetében a megőrzés sikerességének mércéje lehet az integritás megléte. Az anyagi és nem anyagi örökségi összetevők sértetlen és folyamatos megőrzése, a közöttük fennálló összefüggések határozzák meg az adott örökségi elem identitását, amelynek leképezéseként is értelmezhetjük az integritás meglétét.

A teljes körű értékmegőrzéssel ugyancsak összefüggő, további világörökségi tapasztalat az örökségi javak – helyszínek, területek – adekvát lehatárolásának a kérdése, azaz, hogy minden értéket hordozó attribútum benne foglaltatik-e a követelmények szerinti (történetileg, morfológiailag, építészeti stb.) szerves egységet alkotó lehatárolásban, illetve hogy nem kerül-e bele olyan összetevő, amely nem tartozik oda, és zavaró tényezőként kontraproduktív hatással is lehet.

Világörökségi helyszín sikeres kezeléséhez előírt, példaértékű követelmények: a jobb megőrzés eszközei

A legjelentősebb „laboratóriumi eredménye” a Világörökségi Egyezmény megvalósításának azonban mégis az értékek folyamatos gondozásának, megőrzésének, fenntarthatóságának a biztosítása érdekében bevezetett követelmény: a helyszínek, örökségi javak hatékony kezelésének a követelménye. Természetesen nincs, mert – nem reális mivolta miatt – nem is lehet szó a teljes változatlan, változtathatatlan fenntartására való törekvésről, de egyáltalán nem mindegy, hogy az elkerülhetetlen változások milyen hatással járnak. A megőrzést szolgáló folyamatok szervezetté tétele alapvetően fontos és hatékony eszköze a változások sikeres kezelésének, annak a feladatnak, amelynek hazai összefüggéseiben való említése vezette be ezt az írást.

Az UNESCO 1972-es Világörökség Egyezményének végrehajtása során a megfelelő Kezelési Terv megléte és következetes alkalmazása a világörökségi listán szereplő javak Kiemelkedő Egyetemes Értéke megőrzésének egyik (a 2000-es évek elejétől kötelezően előírt, megkövetelt) garanciájává vált, mégpedig a megvalósításáért felelő Kezelő Szervezettel egyetemben.³⁰ Könnyű belátni, hogy ugyanez az eszköz minden más örökségi elem megőrzésére is hatékony és hasz-

³⁰ Lásd a többször hivatkozott Működési Irányelvek *Megőrzés és kezelés* című fejezetét (96–119. cikkely).

nos lenne, azok esetében is értékmegőrzési garancia a folyamatos kezelés, gondozás. Az örökségi helyszíneknél, javaknál kevésbé összetett dolgok (használati tárgyak, gépek stb.) esetében magától értődik, hogy van hozzájuk használati utasítás, és az is, hogy folyamatosan figyelve az állapotukat időnként „szervizelni” is kell azokat.

A világörökségi gyakorlat mindamelllett, hogy következetes a kezelés megkövetelésében, e tekintetben is számol az eltérő kulturális hagyományok, gyakorlatok meglétével. A Kezelési Terv és Kezelő Szervezet alapvetően angolszász kultúrkörben elterjedt gyakorlatát ugyan mindenkinek ajánlott átvennie (annak már bizonyított hatékonysága miatt), de ha van olyan működő hagyományos kezelési rendszer (*management system*), amely ugyanazt a célt szolgálja, nincs szükség arra, hogy elgondolkodjunk egy mesterségesen strukturált teljesen új rendszer importálásáról. Természetesen a kétféle megoldás működőképes hibridje sem kizárt, hiszen a legtöbb örökségi elem esetében a kezelési terv, mint megoldás, szervesen, jól integrálható az adott ingatlan hagyományos „menedzsment” rendszerébe, leginkább a rendszer frissítésével – és ellenőrizhetővé tételével.

A jó és kevésbé sikeres példák szerepe - az időszaki jelentéstétel (*periodic reporting*) tanulságai

Az Egyezmény végrehajtásában szerepet kap a világörökségi javak „megőrzési állapotának” (*State of Conservation*, röviden SoC) az ellenőrzése is. Erre több eszköz is alkalmaznak, amelyek ugyancsak hasznos példát nyújtanak az összes többi örökségi javak esetére nézve is. Egy-egy adott helyszínnel kapcsolatos, azokat érő negatív behatásokról szerzett információk ellenőrzését, a veszélyhelyzet elhárításában való részvétel lehetőségét vizsgálják az úgynevezett Reaktív Monitoring³¹ missziók során. Ennél általánosabb, gyakorlatilag a világörökségi együttműködés valamennyi szegmensére kiterjedő (széles értelemben vett) állapotfelmérési eszköz az időszakos jelentéstételi gyakorlat.³² Az eddig megvalósított két felmérési sorozat már megmutatta a ciklikus értékelési rendszer szükségességét és hasznosságát. Mindez – természetesen – nemcsak a világörökségi javakra, hanem mindenfajta örökségszintű javakra is példaértékű gyakorlat.³³

³¹ Lásd: Működési Irányelvek, 169–176 cikkely.

³² Periodic Reporting – lásd Működési Irányelvek (199–210. cikke), illetve az időszaki vizsgálatokról szóló (regionális) jelentések megtalálhatók az UNESCO Világörökség Központ által kiadott „Paper series” vonatkozó köteteiben.

³³ A magyar műemlékvédelem gyakorlatában (1967–1996) ismert volt a háromévenkénti teljes állomány-felülvizsgálat kötelezettsége (1/1967 [I. 31.] ÉM-rendelet: „27. § (2) Az első fokú építésügyi hatóság köteles a védett építmények állapotát és használatát a műemléki állag szempontjából [...] háromévenként felülvizsgálni és megállapításairól a műemléki hatóságot értesíteni”). A hasonló eljárási szabály újbóli bevezetése mögött már ott sejthető a világörökségi gyakorlat pozitív példája is (496/2016. [XII. 28.] Korm. rendelet: „61. § (1) A hatóságnak hivatalból ötévenként legalább egy alkalommal a helyszínen kell ellenőriznie az illetékességi területén található védett műemléki érték fenntartását”).

A világörökségi javak megőrzésére bevezetett néhány további eszköz használata is legalább említést érdemel, mert bár ezek különböző formában és mértékben korábban is ismertek, alkalmazottak voltak, mégis: a világörökségi gyakorlat nyomán „bizonyították be”, hogy valójában mennyire hatékonyak.

A kezelési terv megkövetelésével összefüggésben került be a világörökségi eszköztárba az úgynevezett „jelentőségmeghatározás” (*statement of significance*) fogalma, illetve követelménye. A világörökségi együttműködésben ma már kötelezően alkalmazandó, elsősorban az angolszász gyakorlatban alkalmazott eszköz, amelynek célja a megőrzendő értékek egyértelmű felmutatása; és ezzel annak egyértelmű biztosítása, hogy minden beavatkozás, tevékenység hasznossága, értelme, eredményessége stb. ezen értékek védelmét szolgálja, illetve azzal összefüggésben legyen értékelve. Tömör, rövid, karakteres megfogalmazás a követelmény, azaz ez „nem egyfajta értékleltár, hanem az adott (mű)emlék egyediségéből fakadóan a csak annak a »darabnak« tulajdonítható jelentőség megragadására szolgál.”³⁴ Hasznossága és ezért szükségessége aligha vitatható, ugyanakkor, bármennyire is logikus és egyszerű feladatnak tűnik, valójában nagyon is a lényegyet érintő, nagy összpontosítást, lényeglátó és megfogalmazó képességet igénylő feladatról van szó, amit egyáltalán nem könnyű néhány mondatban összefoglalva megoldani.

Az egyedi jelentőség hordozásában alapvető szerepet játszó (fizikai, szellemi) tényezők rögzítése is egyre fontosabbá vált, így került be a világörökségi eszköztárba az „attribútumok” fogalma. Ez utóbbi alkalmazása még meglehetősen újnak számít, bár a Működési Irányelvekben a hitelességgel és az integritással kapcsolatban már egyértelműen megjelenik.

A világörökségi értékek megőrzésének hatékonyságát, értékeinek (és különösen is a vizuális integritásának) a sértetlenségét hivatott elősegíteni a világörökség körüli „védőzóna” (*buffer zone*) kijelölése. A területi értékvédelemnek ilyen, illetve ehhez hasonló eszköze kétségtelenül létezett már a világörökségi egyezmény elfogadása, végrehajtásának kibontakozása előtt is.³⁵ A világörökségi tapasztalatok viszont vitathatatlanul kibővítették-elmélyítették az e védőzónákkal szemben támasztott elvárásokat éppúgy, mint a lehatárolásukkal és működtetésükkel (a zónán belül alkalmazott „védelmi rezsimmel”) kapcsolatos tudományos megfontolásokat, illetve gyakorlati szabályozást. Az „indirekt” értékvédelemmel kapcsolatos világörökségi tapasztalatok azonban még ezen is túlmutatnak. Az utóbbi években számos olyan esettel kellett a Világörökség Bizottságnak foglalkoznia, amelyekben a világörökségi helyszínre a helyszín- és a védőzóna határain kívüli tevékenység – jellemzően extrém magas épület építése – nyomán jött létre negatív, a világörökségi értéket (elsősorban is annak vizuális integritását), annak sértetlenségét veszélyeztető változás.

³⁴ Fejérdy 2019.

³⁵ Magyarországon ilyen eszköznek tekinthető az 1960-as évek óta létező „Műemléki környezet”. Vö. 1/1967 (I.31.) ÉM-rendelet.

Ezzel a problémakörrel megint előtérbe kerül a kezelési folyamat, a kezelési terv és annak következetes, konkrét kezelő szervezet által irányított, koordinált végrehajtása. A KET – egyebek között – annak is az eszköze, hogy nagyobb, tehát nem csak a közvetlenül örökségi-értékvédelmi összefüggésekben érvényes tervek, szabályozások, illetve nagyprojektek (terület- és településrendezési és szabályozási tervek stb.) hatásaival is foglalkozzék, igénybe véve az ugyancsak nagyrészt a világörökségi gyakorlat keretében kialakult Örökségi Hatástanulmány eszközt is. Ez utóbbinak a tartalmi előírásait és követelményrendszerét az ICOMOS-nak mint az Egyezményben nevesített (örökségi) tanácsadó testületnek az irányításával dolgozták ki, és egyre szélesebb körben terjed a használata – már ez esetben sem csak világörökségi javak körében. A kezelési tervnek a világörökségi tapasztalatok nyomán állandósult „kötelező elemei”, beleértve a már említettek mellett a monitoring tevékenységet, az annak alapjául szolgáló megőrzési indikátorok meghatározását, valamint a lehetséges veszélyekre, azok megelőzésére, illetve kezelésükre való felkészülést (*risk preparedness*) tartalmazó munkarészeket, széles körű eszköztárat kínál az örökségi értékek hatékony megőrzéséhez.

A kezelés filozófiájának legfontosabb alapelvei: a szóban forgó kulturális örökségi javak pontos, mindenre kiterjedő, kutatásokkal bővülő ismerete, a megőrzési állapot folyamatos ellenőrzése, a változások lehetőség szerinti mielőbbi detektálása alapján a negatív hatások megelőzése. Szem előtt tartva azt a közismert igazságot, hogy a „megelőzés jobb, mint a gyógyítás”; azaz a bekövetkezett károk utólagos orvoslása mindig költségesebb, a veszteségek teljes körű pótlása pedig csak egészen kivételes esetekben lehetséges.

Újfajta örökségfajták azonosítása – a világörökségi lista „kiegyensúlyozása”, holisztikusabb megközelítés előmozdítása

Az előzőkben nagy vonalakban áttekintett, egyáltalán nem lebecsülendő „laboratóriumi eredményeknél” átfogóbb jelentőségű eredménye a Világörökség Egyezmény alkalmazásának, hogy a keretei között kibontakozó együttműködés új értelmezéseket fogalmazott meg, és új vonalakat nyitott meg, elősegítve azzal új kulturálisörökség-fajták, -műfajok meghatározását. Figyelemre méltó az a körülmény, hogy ez a tartalmi bővülés úgy valósul meg, hogy közben az Egyezmény szövege és abban a kulturális örökségi elemek definícióját tartalmazó 1. cikkely teljes egészében változatlan maradt.

A legjelentősebb lépésnek kétségtelenül a „kultúrtáj” kategória világörökségi bevezetése tekinthető, amelyhez nem kis mértékben a világörökségi lista „hitelességével”, reprezentativitásával kapcsolatosan felmerülő, tehát inkább politikai, mintsem tisztán szakmai megfontolások vezettek. Jól leképezi ezt a körülményt az Egyezmény életbelépése után húsz évvel, az 1990-es évek elején elfogadott, úgynevezett Átfogó Stratégia (*Global Strategy*).³⁶ Ennek megalkotói

³⁶ <http://whc.unesco.org/en/globalstrategy/> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

az UNESCO-régiók kiegyenlített reprezentáltságát a világörökségi listán szereplő tételek régióként azonos számának elérésében gondolták elérendőnek, ami nyilvánvalóan nem tudományos megközelítés.³⁷ Mégis: az „ember és a természet évszázados egymásra hatása révén kialakult” kultúrtájak örökségi érték-ként való fel- és elismerése jelentős gazdagodáshoz vezetett, az örökség-fogalom kiterjesztésében igen jelentős lépést eredményezett. Nemcsak az örökségi javak kiterjedésének új dimenzióját nyitotta meg, bár kétségtelenül léptékváltást is hozott, hanem minden korábbinál egyértelműbben mutatkozott/mutatkozik meg általa az anyagiasságtól örökségi javak nem anyagi dimenziójának jelenléte, elválaszthatatlansága.

Az Európa Tanács által 2000-ben elfogadott Európai Táj Egyezmény³⁸ részben úgy is tekinthető, mint ennek az örökségi szemléletbővülésnek a regionális, európai leképezése. Ennek az Egyezménynek (a 2. cikkelye szerinti) hatálya bizonyos értelemben még tovább is lép: „a Felek teljes területére vonatkozik, és érvényes mind a természeti, vidéki, városi és városkörnyéki térségekre. Ide értendők a szárazföld, az édesvizek és a tengeri területek is. Magába foglalja mind a kiemelkedő, mind az átlagos vagy leromlott állapotú tájakat is.”³⁹

Erre a kiterjesztésre rímel az UNESCO-nak – ismét csak a világörökségi kontextus bázisán kidolgozott – következő lépése, a Történelmi Városi Táj (HUL) ajánlás elfogadása 2011-ben.⁴⁰ Ez a dokumentum (amelyik lényegében az 1976-os nairobi ajánlást folytatja, illetve részben korszerűsítve helyettesíti is) az eredeti tervek szerint UNESCO-egyezmény lett volna. Az, hogy végül csak ajánlás szintjén jelent meg, egyáltalán nem tekinthető véletlennek. Igazán tanulságos lenne e döntés hátterének a részletes elemzése az örökségi vonatkozások szempontjából is, ennek hiányában azonban a magyarázatra csupán feltételezéseket fogalmazhatunk meg. Így például egyes értékelések szerint az örökség már „túlnyerte magát”, és egy azzal kapcsolatos további – a hozzá való csatlakozás esetén kötelezően végrehajtandó – egyezmény más lényeges, például a Fenntartható Fejlesztési Célok (*Sustainable Development Goals*) keretében megfogalmazott célok elérését nehezítené, akadályozná.

A táji dimenzió megjelenésén túl természetesen nem hagyható említés nélkül a világörökségi egyezmény meghatározó szerepe a 20. századi építészeti örökség elismertetésében éppúgy, mint más területeken – így különösen: az ipari örökség, a tudomány- és technikatörténet öröksége vonatkozásában sem. Az Átfogó Stratégia törekvéseinek szolgálatában a tanácsadó testületek készítettek úgynevezett hiányjelentéseket is: a kulturális örökség területét illetően az ICOMOS

³⁷ Fejérdy 2009.

³⁸ Magyar szövegét lásd az ezt az egyezményt a hazai jogrendbe illesztő „2007. évi CXI. törvény a Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700111.TV> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

³⁹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700111.TV> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁴⁰ Sonkoly 2015; http://www.icomos.hu/datas/hirado/icomos_hirado_kulonszam_2014_marcius__icomos_news_hungary_special_edition_march_2014.pdf – utolsó letöltés: 2019. május 10.

világörökségi hiány jelentése (*Gap report*) további, „alulreprezentált” örökségfajtákra is rámutat, ezek között található a „vernakuláris” (hagyományos helyi) örökség, a nomadizáló életmód öröksége.

Összességében tehát az látható, hogy a világörökségi egyezmény szélesre tárta az örökségi horizontot. Ennek eredményeként vált világossá, egyben elfogadottá a korábbinál összetettebb megközelítés, amelynek nyomán a kulturális örökséget egyre nagyobb kontextusban látjuk és fogadjuk el.

A már többször említett Átfogó Stratégia⁴¹ által megfogalmazott kiegyensúlyozó törekvések legjelentősebb hatásának, eredményének mégis a „Szellemi kulturális örökség megőrzéséről” rendelkező 2003. évi UNESCO-egyezmény kidolgozását és elfogadását tekinthetjük. Ha talán nem is az egyetlen, de minden bizonnyal az egyik legfontosabb törekvés, ami ennek az utóbbi egyezménynek a megalkotásához vezetett, hogy azok az országok (nemzetek, közösségek), amelyek történelmi-kulturális okokból kevés vagy kevesebb olyan örökségi értékkel rendelkeznek, amely eséllyel pályázhatna világörökségi elismerésre, ennek a – jóval később megszületett, bizonyos értelemben mégis – ikeregyezménynek a keretében kapjanak kompenzációs lehetőséget. Az volt tehát az igen tiszteletreméltó – és az eredeti megközelítésben realitásokkal rendelkező – háttérgondolat, hogy ez a két egyezmény együtt jeleníti meg az emberiség kulturális örökségét, kiegyenlített, kiegyensúlyozott, megfelelően reprezentatív, és ezért hiteles módon és mértékben.

Az, hogy ez az elgondolás nem így valósul meg, meglehetősen korán, már a 2003-as egyezmény elfogadását követő évben nyilvánvalóvá vált. Az 1994-es Narai Konferencia 10 éves évfordulójáról is megemlékező, ugyancsak Narában megtartott 2004-es Yamato Konferencia⁴² elsődleges célja éppen a két egyezmény közötti együttműködés létrehozása, a szinergia lehetőségeinek a feltérképezése és felmutatása lett volna.⁴³ Az anyagiasult és szellemi örökség (kézzelfogható + immateriális) „együttélésének” elősegítése céljából elfogadott Yamato Nyilatkozat azonban jószerivel ismeretlen maradt, amely helyzet elsődlegesen a két egyezmény eltérő szemléletéből, végrehajtási eszközeik meghatározó mértékű különbözőségéből vezethető le.⁴⁴ A világörökség szempontjából az 1972-es Egyezmény végrehajtásában meghatározó bázisfogalmak, mint például a hiteles-

⁴¹ Kritikus értékelését lásd Fejérdy 2009; az erősen politikai karakterű „global strategy” különböző folyamatokat indított el, köztük előremutatót is, egyebek között a kultúrtáj, mint örökségfajta helyzetbe hozását.

⁴² Yamato (Nara város, illetve a régiójának korábbi elnevezése) Konferencia (2004, szokás Nara +10 vagy Nara 2 Konferenciának is nevezni). Yamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage. http://sacredland.org/wp-content/uploads/2017/07/Yamato_Declaration.pdf – utolsó letöltés: 2019. május 10. Azóta már sor került a Nara +20 konferenciára is: NARA +20: On Heritage Practices, Cultural Values, and the Concept of Authenticity. http://www.japan-icomos.org/pdf/nara20_final_eng.pdf – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁴³ Jelen írás szerzője részese volt mind az 1994-es, mind a 2004-es narai tanácskozásnak. Az elsőről kiadott kötetben: Fejérdy 1995: 311–314.

⁴⁴ Sonkoly 2016.

ség, integritás, a 2003-as egyezményben tudatos megfontolás alapján nem szerepelnek. Eltérő a döntéshozatali mechanizmus is, beleértve a tanácsadó testületek szerepére, illetve az örökségi javak összehasonlító elemzésére vonatkozó működési szabályokat is. Minden különbség ellenére egyértelmű, hogy a „Szellem Örökség megőrzéséről” szóló egyezmény számára modellként szolgált az 1972-es Egyezmény. Az idő előrehaladtával, a 2003-as Egyezmény végrehajtásában is felhalmozódó tapasztalatok birtokában pedig érzékelhető a közeledés: a szellemi örökség oldaláról is megszűnt a kezdeti merev elzárkózás, a Világörökség Egyezmény keretében pedig vitathatatlanul felerősödött az anyagiassal szembeni örökség nem anyagi dimenziójának a jelentősége.⁴⁵

„Hálózatossodó örökség”

A világörökségi javak, mint kisugárzási, örökségszervezési központok, is egyre fontosabb szerephez jutnak – aminek ugyancsak megvan a maga „laboratóriumi” háttere a Világörökség Egyezmény történetében. A határon átnyúló és nemzetközi helyszínek kialakulásának természetes kiindulópontja nagyrészt abból adódik, hogy az államhatárok (a részes államok határai) nem szükségszerűen esnek egybe szervesen összetartozó természeti vagy kulturális egységek (területek, kistérségek, kultúrtájak) határaival.⁴⁶ Másik lehetőség a fizikailag ugyan elkülönült, de tartalmilag (történetileg, funkcionálisan, stílusban stb.) összetartozó elemekből összetevődő sorozathelyszínek esete. A „Mudejar építészet Aragóniában” világörökségi tétel összesen tíz vallási, illetve világi műemléket (épületet, tornyot, épületegyüttest) foglal magába Spanyolország Teruel és Zaragoza tartományai-ban. Hasonló, de egynél több részes államra kiterjedő példa a „Városház-tornyok Belgiumban és Franciaországban” világörökségi tétel.⁴⁷ Romániában a moldvai festett fatemplomok sajátos építészeti világot nyolc kiválasztott templomból álló „sorozat” képviseli a világörökségi listán. Hasonló „representatív válogatás” az olaszországi „A Noto Völgy késő barokk templomai (Délkelet-Szicília)” elnevezésű tétel – eredetileg csaknem a tízszeresét jelölte Olaszország. A világörökségi listán szereplő nyolc város⁴⁸ természetesen elég ahhoz, hogy ismertté és vonzóvá

⁴⁵ A 2004-es Yamato Konferencián elhangzott előadás: *The Intangible Dimension of Tangible Heritage: A Hungarian Approach* (Tamás László Fejérdy), In: UNESCO 2006: 158–173.

⁴⁶ A nyolc magyarországi világörökségi helyszín közül kettő is határon átnyúló: az Aggtelek–Szlovák Karszt, illetve a Fertő/Neusiedlersee.

⁴⁷ Kezdetben, az 1999-es felvételkor 32 ilyen torony szerepelt a tételben (Flandria és Vallónia városházatornyai), a 2005-ös bővítés során ehhez kapcsoltak hozzá 23 ilyen műemléket Franciaországból és további egyet Belgiumból (Gembloux városét). Ezek az épületek nemcsak térben, de keletkezésük idejében és építészeti stílusukban is többfélék, a közös bennük az a jelentés, amelyet hordoznak: az elnyert polgári szabadságjogok rendkívül fontos jelzői. A lakótorony (urasági jelkép) és a harangtorony (az Egyház jelképe) mellett ez a városházatorony a városi táj harmadik tornya, amely a városatyák, a városi önkormányzat hatalmát jeleníti meg, s az évszázadok során a városok befolyását és gazdagságát jelképezte.

⁴⁸ A nyolc város: Caltagirone, Militello Val di Catania, Catania, Modica, Noto, Palazzolo, Ragusa és Scicli.

tegye ezeknek a mindent elpusztító 1693-as földrengés után újjáépített városoknak a sajátos (csodálatos) késő barokk építészetét, városépítészetét – azaz a „hálózatosság”-ban (például turisztikai vonatkozásokban) a listára fel nem vett többi város is a felvett nyolchoz kapcsolódik. Az örökségi tematika kibővülésére (tudomány öröksége) és a sorozathelyszín műfajra is az egyik legkézenfekvőbb példa a „Struve geodéziai ív”⁴⁹ elnevezésű sorozathelyszín (2005), amely 10 országban összesen 34 (nagyon különböző) részhelyszínt tartalmaz.

Örökség-utak, történeti útvonalak értelemszerűen több elemből álló világörökségi helyszíneként jelennek meg. A Santiago de Compostela zarándokútvonal több ágból fonódik össze, mire eléri a végpontját; spanyolországi szakaszai, az ún. „Francia útvonal és az észak-spanyolországi útvonalak”⁵⁰ (1993) – ehhez kapcsolódnak a világörökségi listán külön tételként, a „Santiago de Compostela franciaországi útvonalai”⁵¹ (1998). Természetesen számos példa hozható a nemzeti és nemzetközi kiterjedésű, de nem világörökségi elismertségű és nem is világörökségi példára létrejött útvonalakra (zarándokutak, tematikus, stílusokra koncentráló stb.) itineráriumokra, amelyek létezése fontos szerepet játszik örökségi értékek ismertté tételében és megőrzésében egyaránt.⁵²

A tartalmilag-funkcionálisan ugyan eltérő, de a linearitásuk miatt hasonló helyszínek esetében, mint például a „Selyem utak”⁵³, illetve az „Inkák útja”⁵⁴, legújabbán pedig a „Római Birodalom határai”⁵⁵ egyrészt jól mutatják az egyre nagyobb kiterjedésű sorozathelyszínekkel kapcsolatos törekvéseket, másrészt az ennek kapcsán felmerülő újabb és újabb kihívásokat. Ezek részletesebb elemzése

⁴⁹ A Struve geodéziai ív felmérési háromszögek láncolata, amely a norvégiai Hammerfestől a Fekete-tengerig terjed, 10 országon át, több mint 2820 km hosszúságban. Ezek a Friedrich Georg Wilhelm Struve csillagász által 1816 és 1855 között végzett felmérés pontjai, amelyekkel egy meridián hosszú szegmensének első pontos mérését valósította meg. Ez hozzájárult a bolygó pontos méretének és alakjának megállapításához, és fontos lépést jelentett a földtudományok és a topográfiai térképezés fejlődésében. Ez egy rendkívüli példa a különböző országok tudósai közötti tudományos együttműködésre, valamint az érintett uralkodók tudományos célokat támogatni képes együttműködésére. Az eredeti ív 258 fő háromszögből állt, 265 főálló-más mérőponttal. A listára vett sorozathelyszínben az eredeti állomásponatok közül 34 szerepel, különböző jelölésekkel, például csupán egy sziklába fúrt, vaskereszttel, kőhalommal vagy épített obeliszkkal. <http://whc.unesco.org/en/list/1187> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵⁰ Routes of Santiago de Compostela: Camino Francés and Routes of Northern Spain, <http://whc.unesco.org/en/list/669> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵¹ Routes of Santiago de Compostela in France, <http://whc.unesco.org/en/list/868> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵² Az Európa Tanácshoz kapcsolódó Európai Kulturális Útvonalak Intézete dönt ilyen kezdeményezések európai szintű befogadásáról; <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/european-institute-of-cultural-routes> – utolsó letöltés: 2019. május 10. Lásd például: <http://www.viasanctimartini.eu/adattar/kulturalis-utak-europaban> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵³ Silk Roads: the Routes Network of Chang'an-Tianshan Corridor, <http://whc.unesco.org/en/list/1442> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵⁴ Qhapaq Ñan, Andean Road System, <http://whc.unesco.org/en/list/1459> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵⁵ Frontiers of the Roman Empire, <http://whc.unesco.org/en/list/430> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

messze túlmutat ennek az írásnak a keretein, arra viszont itt is érdemes rámutatni, hogy ezeknek a helyszíneknek a mérete és összetettsége jelentős kezelési kihívásokat vet fel, amelyek megoldásának a tanulságai a későbbiekben kerülhetnek be a „világörökség-laboratórium” által felmutatott eredmények közé. A világörökség lista tanulmányozása jól példázza a sorozathelyszínekkel kapcsolatos politikák alakulását és egyben az egyezmény végrehajtásának evolutív jellegét is. Míg korábban a „minél kevesebb, lehetőleg egyetlen nagy tétel legyen a világörökség listán” megközelítés látszott célszerűnek, a jelenlegi álláspont inkább az, hogy logikusan lehatárolt részek külön tételek legyenek. Erre az új (az ICOMOS mint tanácsadó testület által is szorgalmazott) megközelítésnek az egyik legfrissebb példája a római limesnek a magyarországi szakaszát (Ripa Pannonica nagyobb része) is magába foglaló, a 2019-ben sorra kerülő Világörökségi Bizottság felvételi döntésére előterjesztett szakasza, amely a „Danube Limes 1” néven négy ország (Németország, Ausztria, Szlovákia és Magyarország) közös jelölése. Kapcsolódik a korábbi szakaszhoz, mégis: külön tétel lesz a világörökség listán.

A „hálózatosodás” sajátos esete az úgynevezett „ikerhelyszínek” megjelenése a világörökségi listán, illetve az arra felkerülő örökségi helyszínekkel kapcsolatos gondolkodásban. A prototípust jelentő német jelölés, amely Stralsund és Wismar városokat, mint egymást kiegészítő (komplementer) jelenségeket mutató egységeket javasolta egy tételként világörökségnek elismerni, azért is érdekes, mert Hanza-városokról lévén szó, elvben annak a lehetősége is adott volt, hogy egy Hanza-város sorozathelyszín álljon össze. Hogy ez mégsem így lett, és a két város – egy tételként – felvételt nyert (2002), egyben arra is példának tekinthető, hogy a döntésekben politikai megfontolások is közrejátszanak, sőt egyre inkább erősödik ez a tendencia. A szövetségi vagy ahhoz hasonló felépítésű részes államok esetében egyre világosabban rajzolódik ki az a törekvés, hogy minden egyes szövetségi államnak legyen „jól látható” (elkülönülten megjelenő) világörökségi helyszíne is. Ez természetesen újabb kihívást jelent a Kiemelkedő Egyetemes Érték meglétének a megítélésben; nem véletlen, hogy a Világörökség Bizottság döntéseivel kapcsolatosan egyre gyakrabban és határozottabban fogalmazódik meg az a kritika, hogy, felülírva a tanácsadó testületek (ICOMOS, IUCN) ajánlásait, politikai jellegű döntéseket hoz (amelyek mögött természetesen gazdasági, turisztikai megfontolások is lehetnek). A legutóbbi bizottsági ülésen fordult elő először a világörökségi bizottsági ülésszakok, a VÖB működése történetében, hogy az ICOMOS által *felvételre nem javasolt* helyszín felvételéről döntöttek.⁵⁶ Az átpolitizálódási tendencia már évekkel ezelőtt megjelent (igaz, már az 1990-es évek elején elfogadott Global Strategy sem volt mentes ilyen összetevőktől),

⁵⁶ Lásd a Világörökség Bizottság 2018-ban Manamában (Bahrein) megtartott 42. ülésén hozott döntésekről szóló dokumentumot. <http://whc.unesco.org/archive/2018/whc18-42com-18-en.pdf> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

amint az a magyar delegációnak a 2010-ben volt VÖB ülészakon elhangzott – megfigyelői státuszú – hozzászólása is mutatja.⁵⁷

A turizmus keretében is kibontakozik egyfajta hálózatosodás – a világörökségi helyszínek, mint egymással összekapcsolt célpontok jelennek meg.⁵⁸ A hálózatosodás további, eddig még csak meglehetősen kevésbé kiaknázott lehetősége, amelyben egy-egy világörökségi helyszín mint egyfajta „körzeti vonzeró” jelenik meg, amely nyitott a szűkebb-tágabb környezet felé is, pontosabban a világörökségi ismertségből fakadó előnyöket és terheket is megosztja a környezetében található jelentősebb műemlékekkel, örökségi értékekkel.⁵⁹

Összefoglaló megállapítások

A Világörökség Egyezmény végrehajtásának több évtizedes történetében nem feltétlenül úgy teljesítette az eredetileg kitűzött céljait, mint ahogyan azt megalkotói elgondolták, azaz nem működik az emberiség közös örökségeként elismert javak megőrzése esetében automatikusan „bevethető” jogi és még kevésbé gazdasági eszközként, mégis: mint a leglátványosabb védelmi eszköz segít a problémák azonosításában és megoldásában. A világörökségi listára való felvétellel az adott örökségi elem rákerül a világtérképére, megőrzésére már nem csak a helyi közösségek figyelnek.

A világörökségi láthatósággal együtt járó tapasztalatok világosan mutatják a turizmusnak mind az előnyeit, mind a hátrányait, és létrehozták, folyamatosan bővítik a legjobb, a jó (és az elkerülendő) gyakorlatok példatárát. A Világörökség Egyezmény végrehajtásával kidolgozott eszközök és módszerek a helyi, nemzeti, regionális szinten elismert örökségi értékek mindegyikére érvényesek, alkalmazásuk, adaptálásuk nagymértékben növeli ezen értékek megőrzésének méltó, *fenntartható és fenntartó* használatának lehetőségeit és hatékonyságát.

Végül, de egyáltalán nem utolsósorban: a világörökségi együttműködés új vonalakat nyitott meg, és segített az újfajta kulturális örökségi elemek, „műfajok” azonosításában, továbbá innovatív – tájképi, területi, hálózati – megközelítést kezdeményezésével, az örökség egészlátó, az anyagiassult és nem anyagi dimenziókat együtt kezelő szellemiségének kibontakozásával.

⁵⁷ Lásd a 2010-ben tartott 34. (Brazília-város, Brazília) ülészak jegyzőkönyvében a 808. oldalon szereplő hozzászólást. <http://whc.unesco.org/archive/2010/whc10-34com-inf20.pdf> – utolsó letöltés: 2019. május 10.

⁵⁸ Magyarországon 2007-ben, osztrák minta alapján elindult egy, a hazai világörökségi helyszínek képviselői által szorgalmazott Magyar Világörökség Kulturális Út projekt: „Hét nap nyolc világörökség Magyarországon” elnevezésű turisztikai termék kidolgozása – amelynek a megvalósulásáról nincs információ.

⁵⁹ Példa lehet erre Hollókő-Ófalu a környezetében található (világörökség-várományos) Ipolytarnóci őslábnymos (paleohabitat) helyszín, Pásztó és Szécsény városok, és további, környékbeli falvak vagy Pannonhalma, az ezeréves bencés apátság, amelynek 50, illetve 100 kilométeres környezetében igencsak gazdag turisztikai ajánlat állítható össze – mint ahogyan az a többi hazai világörökségi helyszín esetében is hasonló.

FORRÁSOK

- ICOMOS 2005: *The World Heritage List – Filling the Gaps – an Action Plan for the Future*. (Ed. by Jukka Jokilehto.) Paris.
- ICOMOS 2008: *The World Heritage List – What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*. (Ed. by Jukka Jokilehto.) Paris.
- Oral Archives of the World Heritage Convention – Université de Montréal, Canada Research Chair on Built Heritage. <https://www.patrimoinebati.umontreal.ca/en/research-projects/active-projects/oral-archives-of-the-world-heritage-convention/> – utolsó letöltés: 2019. május 10.
- UNESCO 2006: *Proceedings International Conference on the Safeguarding of Tangible and Intangible Cultural Heritage: Towards an Integrated Approach*. UNESCO, Paris.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Batisse, Michel - Bolla, Gérard 2005: *The Invention of „World Heritage”*. Paris.
- Cameron, Christina 2009: The Concept of Outstanding Universal Value. In: Stanley-Price, Nicholas – King, Joseph (eds): *Conserving the Authentic – Essays in Honour of Jukka Jokilehto*. Rome, 127–136.
- Cameron, Christian – Rössler, Mechtild, 2013: *Many Voices, One Vision: The Early Years of the World Heritage Convention (Heritage, Culture, and Identity)*. Farnham.
- Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.) 2004: *A kulturális örökség*. Budapest.
- Fejérdy, Tamás 1995: Authenticité dans la restauration des Monuments Historiques. In: Larsen, Knut Einar (ed.): *Nara Conference on Authenticity, Japan, 1994*. Paris, 211–216, 311–314.
- Fejérdy Tamás 2008: Örökség, védelem – ma, holnap. In: Bassa Lia (szerk.): *Tanulmányok az örökségmenedzsmentről*. 1. kötet. Budapest, 213–233.
- Fejérdy Tamás 2009: Approaching 40 Years Old: World Heritage Now and Its Possible Future. In: Stanley-Price, Nicholas – King, Joseph (eds): *Conserving the Authentic – Essays in Honour of Jukka Jokilehto*. Rome, 137–142.
- Fejérdy Tamás (szerk.) 2011: *Karták könyve*. 2. kiadás. Budapest, 41–42.
- Fejérdy Tamás 2014: Mostantól kezdve minden másképpen volt? *Műemlékvédelem* (58.) 1. 31–40.
- Fejérdy Tamás 2016: Az épített örökség. In: Miszlivetz Ferenc (szerk.): *Kisvárosok reneszánsza – a községi példa*. Szombathely–Kőszeg, 145–208.
- Fejérdy Tamás 2019: *A műemlék- [az épített örökség] védelem intézményrendszere és gyakorlatának egyéb elemei*. A Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem Épített-örökségvédelmi szakmérnöki képzése számára készített (2016–2017), a BME Műemlékvédelmi szakmérnöki kurzus keretében javított-bővített jegyzet. Kézirat.
- Fejérdy Tamás – Soós Gábor 2016: 30 év – a Világörökség Egyezmény magyarországi megvalósításának (1985–2015) mérföldkövei. In: Hudecz Bálint (szerk.): *Az UNESCO fennállása 70. évfordulójának emlékére*. Budapest, 37–53.

- Jokilehto, Jukka 2007. International Charters on Urban Conservation: Some Thoughts on the Principles Expressed in Current International Doctrine. *City & Time* (3.) 2. <http://www.ct.ceci-br.org>. 24. – utolsó letöltés: 2019. május 10.
- Lowenthal, David 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge.
- Lowenthal, David 1998: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge.
- Román András 2004: *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről*. Budapest.
- Sinding-Larsen, Amund 2014: *A Short Introduction: Our Common Dignity: Rights-Based Approaches (RBA) in Heritage Management – an ICOMOS perspective*. Oslo.
- Sonkoly Gábor 2015: Mennyiben bécsi a Bécsi Memorandum? A városi örökség meghatározásában bekövetkező változások történeti értelmezése. *Korall* (16.) 62. 190–223.
- Sonkoly Gábor 2016: *Bolyhos tájaink – A kulturális örökség történeti értelmezései*. Budapest.